

ISSN: 2181-9416



ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ



CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 4



TOSHKENT-2024

Мундарижа

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

1. ЮЛДАШЕВ Жаҳонгир

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ КОРПОРАТИВНОГО
УПРАВЛЕНИЯ: ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ 8

2. КАНЬЯЗОВ Есемурат Султамуратович

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО
ИНТЕЛЛЕКТА В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ 14

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

3. САИДОВ Мақсудбек Норбоевич

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИГИДА СУД ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ ЮҚОРИ
ИНСТАНЦИЯ СУДЛАРИДА ҚАЙТА КЎРИЛИШИ (ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ
ҚОНУНЧИЛИК МИСОЛИДА) 19

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

4. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич

РАҚАМЛИ СУД ИШ ЮРИТУВИ ЖАРАЁНИГА ЎТИШНИНГ
ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ 28

5. OBLOKULOV Munis Musinovich

MANSABDOR SHAXSLARINING QARORLARI, HARAKATLARI (HARAKATSIZLIGI)
YUZASIDAN KELIB CHIQUADIGAN NIZOLARNI MA'MURIY SUDLARDA KO'RIB CHIQUISHNING
ISHLARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI 40

6. JUMAYEV Shohjahon Begimqul o'g'li

QONUNLAR IJROSI USTIDAN PROKUROR TEKSHIRUVI MAQSADI, PREDMETI, VOSITALARI
HAMDA AHAMIYATI 48

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

7. ESHNAZAROV Murodqosim Hamzayevich

JINOYAT PROTSESSIDA EKSPERT XULOSASIDAN FOYDALANISH: ANGLO-SAKSON HUQUQ
OILASI DAVLATLARI MISOLIDA 54

8. БУРАНОВА Разия

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ЗАРУБЕЖНЫМИ СТРАНАМИ
В ПРОГНОЗИРОВАНИИ ПРЕСТУПНОСТИ 63

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

9. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович КЎЗДАН КЕЧИРИШ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИ ОБЪЕКТЛАРИ ВА ТУРЛАРИ	70
------------------------------------------------------------------------------------------------------	----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. АЪЗАМХУЖАЕВ Умидхон МЕСТО ИНСТИТУТА МЕЖДУНАРОДНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ КОРИДОРОВ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА	78
11. SULAYMANOV Odiljon HUMAN RIGHTS IN THE DIGITAL AGE: CHALLENGES, THREATS AND PROSPECTS	87
12. ИСОҚОВ Луқмонжон Холбоевич МИГРАЦИЯ ВА НОГИРОНЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ НИСБАТИ.....	92
13. РАҲМОНОВА Сабрина РЕАЛИИ XXI ВЕКА: ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРАВА ЖЕНЩИН В МИРЕ.....	102

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

14. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирожиддинович ЎЗБЕКИСТОНДА ЮРИДИК ХИЗМАТ ИНСТИТУТИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ	107
------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

15. ШАКУРОВ Рафик Равильевич КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШДА СИНГАПУР ТАЖРИБАСИ	115
-------------------------------------------------------------------------------------------	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ИСОҚОВ Луқмонжон Холбоевич

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси
Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш кафедраси бошлиғи,
юридик фанлар доктори, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-8353-1875>

МИГРАЦИЯ ВА НОГИРОНЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ НИСБАТИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ИСОҚОВ Л.Х. Миграция ва ногиронликнинг ҳуқуқий нисбати // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2024) Б. 92-101.

 2 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-2-12>

АННОТАЦИЯ

Миграция табиий ҳодисадан улкан сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий ва иқтисодий муаммога айланди. Мигрант эса, уни тушуниш, интеграциялаштириш ва назорат қилиш лозим бўлган субъект бўлиб қолди. Соғлиқдаги нуқсонлар, тил билан боғлиқ тўсиқлар, кўрқувли ҳис-ҳаяжонлар ёки зарурий маълумотлар етишмаслиги миграциядаги шахсларнинг янада ноқулай ҳолатларга тушишлари ва икки мартаба кўпроқ заиф қатламга тааллуқли эканликларидан дарак беради. Бундан ташқари, табиий офатлар ва қуролли тўқнашувлар ҳам жамиятда ўлим ва ногиронликка олиб келади. Жисмоний, ақлий ёки ҳиссий нуқсонлар ногиронлиги бўлган шахсларга жамиятнинг ижтимоий ҳаётида тўлиқ ва самарали иштирок этишига монелик қилади. Мазкур мақолада миграция ва ногиронлик масалаларининг ўзаро ҳуқуқий нисбати ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: имкониятлар, миграция, миграция ҳуқуқи, мигрант, ногиронлиги бўлган шахс, ногиронлик, тўсиқлар, соғлиқ, статистика, қочоқлар, ҳуқуқ.

ISOKOV Lukhmonjon Kholboevich

Head of the Department of International Law and Human Rights Protection of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan,
Doctor of Law, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0001-8353-1875>

THE LEGAL RELATIONSHIP BETWEEN MIGRATION AND DISABILITY

ANNOTATION

Migration has evolved from a natural phenomenon into a huge political, legal, social and economic problem. Migrants, on the other hand, have become a subject to be understood, integrated and controlled. Health problems, language barriers, fear or lack of information indicate that people in migration are more disadvantaged and twice as vulnerable. In addition, natural disasters and armed conflicts also cause death and disabling injuries in society. Physical, mental or emotional impairments prevent people with disabilities from participating fully and

effectively in the social life. This article talks about migration and the issues of disability.

Keywords: barriers, disability, health, law, possibilities, migration, migration law, migrant, person with disabilities, refugees, statistics.

ИСОКОВ Лукмонжон Холбоевич

Заведующий кафедрой международного права и защиты прав человека
Правоохранительной академии Республики Узбекистан,
доктор юридических наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-8353-1875>

ПРАВОВОЕ СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ МИГРАЦИЕЙ И ИНВАЛИДНОСТЬЮ

АННОТАЦИЯ

Миграция превратилась из естественного явления в огромную политическую, правовую, социальную и экономическую проблему. Мигрант, с другой стороны, стал субъектом, который необходимо понять, интегрировать и контролировать. Проблемы со здоровьем, языковые барьеры, чувство страха или отсутствие необходимой информации указывают на то, что лица в миграции находятся в более неблагоприятном положении и в два раза более уязвимы. Кроме того, стихийные бедствия и вооруженные конфликты также становятся причинами смертей и увечий, приводящих к инвалидности, в обществе. Физические, умственные или эмоциональные нарушения не позволяют людям с ограниченными возможностями полноценно и эффективно участвовать в социальной жизни общества. В данной статье говорится о правовом соотношении между вопросами миграции и инвалидности.

Ключевые слова: барьеры, беженцы, возможности, здоровье, инвалидность, лицо с инвалидностью, мигрант, миграция, миграционное право, право, статистика.

Мамлакат ичида ёки халқаро миқёсда кўчиб юрган мигрантлар, аввало, фаровон ҳаёт кўриш, таълим ва соғлиқни сақлаш хизматларидан фойдаланиш мақсадида ҳаракат қилишади, бу эса уларнинг фарзандларининг истиқболларини яхшилаш имконини беради. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, малакаси ёки маълумот даражаси паст бўлган меҳнат мигрантларида ногиронлик хавфи юқори бўлади, чунки улар кўпинча хавfli қўл меҳнати билан шуғулланади. Табиийки, қурилиш ва ишлаб чиқариш соҳаларида бахтсиз ходисалар тез-тез учраб туради [1]. Бироқ, соғлиқни сақлаш тизимидан фойдаланиш имтиёз эмас, балки инсон ҳуқуқлари [2] эканлигига қарамай, ушбу мигрантларнинг аксарияти одатда маҳаллий аҳолига нисбатан сифатли тиббий хизмат ва ижтимоий таъминот, жумладан ногиронлик бўйича нафақа олиш имкониятига эга эмас.

Соғлиқдаги нуқсонлар, тил билан боғлиқ тўсиқлар, қўрқувли ҳис-ҳаяжонлар ёки зарурий маълумотлар етишмаслиги миграциядаги шахсларнинг янада ноқулай ҳолатларга тушишлари ва икки маротаба кўпроқ заиф қатламга тааллуқли эканликларидан дарак беради.

Бундан ташқари, табиий офатлар ва қуролли тўқнашувлар ҳам жамиятда ўлим ва ногиронликка олиб келади. Бироқ, бунда кексалар, болалар ва ногиронлар ҳалок бўлиши ёки жароҳат олиши эҳтимоли юқоридир [3]. Ногиронлиги бўлган шахслар кўпинча миграция жараёнида эътибордан четда қолдирилади ва бир қатор тўсиқларга дуч келишади. Келиб чиқиш мамлакатларидан ташқари бошқа давлатда бўлган мигрантлар аксарият ҳолларда ҳимоясиз яшайдилар. Энг муҳими, уларга жисмоний, ақлий ёки ҳиссий нуқсонлар жамиятнинг ижтимоий ҳаётида тўлиқ ва самарали иштирок этишига монелик қилади.

Ногиронлиги бўлган шахслар бир жойдан иккинчи жойга кўчиши ва имкониятлари чекланганлиги ўртасидаги ўзаро таъсир қилишини тушуниш учун муайян тасаввурга

эга бўлиш лозим. Бироқ, узоқ вақт давомида ногиронлиги бўлган мигрантлар табиий офат ва можаролар пайтида ҳамда ундан кейин ҳам эътибордан четда қолмоқда.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотларига кўра, дунё аҳолисининг 2,9 фоизини оғир даражадаги ва 12,4 фоизини эса ўртача даражадаги ногиронлиги бўлган шахслар ташкил қилади [4]. БМТнинг Қочоқлар бўйича Олий комиссарлиги томонидан маълумотлар келтирилишича, 2 миллионга яқин мигрантлар оғир ногиронликка ва яна 8 миллиондан ортиғи эса ўртача узоқ муддатли ногиронликка эгадир [5].

Дарҳақиқат, қочоқлар, бошпана изловчилар ва мигрантлар ўртасида ногиронлик ҳолатлари бўйича ишончли статистик маълумотлар ҳали ҳам мавжуд эмас, мавжуд рақамлар ҳам жисмоний ва руҳий ногиронларнинг барча тоифасини қамраб олмайди. Тадқиқотларимиз шуни кўрсатадики, бундай ногиронлиги бўлган мигрантлар сонини кам баҳолаш тенденцияси кузатилмоқда. Ҳақиқатан ҳам ҳалокатли ҳодисалар туфайли бир жойдан иккинчи жойга кўчган шахслар сони одатдагидан кўпроқ ногиронларни ўз ичига олади.

Статистика ва муаммолар. Бугунги кунга қадар ушбу иккала омилнинг ўзаро таъсири ҳақида деярли фундаментал тадқиқотлар олиб борилмаган. Миграция шароитида энг заиф ҳамда номутаносиб жабр кўрадиган гуруҳга тегишли ҳисобланадиган ногиронлиги бўлган шахсларнинг орасида хотин-қизлар ва кекса ёшдагилар қолган мигрантларга нисбатан нафақат икки карра, балки уч карра кўпроқ азият чекишлари хавфи мавжуд. Бинобарин, реал ҳолатни тўғри баҳолаш учун бир томондан ногиронлиги бўлган мигрантларнинг аниқ статистик ҳисоботлари юритилмаслиги ва иккинчи томондан ногиронликни белгилаш мезонларининг ўзи турли давлатларда турлича эканлиги юзага келадиган вазиятни янада оғирлаштиришга сабаб бўлади.

Дарҳақиқат, мигрантлар орасида ногиронлиги бўлган шахсларнинг расмий халқаро статистикаси мавжуд бўлмаса-да, уларнинг таҳлили турли изланишларда турлича баҳолаб келинади. Масалан, Миграция бўйича халқаро ташкилот ва Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг 2020 йилдаги қўшма таҳлиliga кўра, дунё аҳолисининг тахминан 15 фоизи ногиронлиги бўлган шахслардан иборат бўлиб, уларнинг қарийб 2-4 фоизи меҳнат қилишда жиддий қийинчиликларга дуч келмоқда, шунингдек 82,4 миллион мажбурий кўчирилган шахслар орасида тахминан 12 миллиондан ортиғини ногиронлиги бўлган шахслар ташкил қилган [6].

Маълумотларнинг ноаниқлиги, уларни йиғиш усулларининг ягона ёндашувга асосланмаганлиги ёки ўз вақтида олинмаганлиги инсонларнинг кўчиб юришлари ва ногиронлик ўртасидаги ўзаро нисбати ҳақидаги аниқ манзарани тасаввур қилишга тўсқинлик қилади, шунингдек бу борада давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш имконидан маҳрум этади.

Миграция соҳасида олиб борилаётган тадқиқотларда айрим маълумотларнинг, хусусан, ногиронлиги бўлган мигрантлар сони, уларга хос бўлган демографик маълумотларнинг етишмаслиги тадқиқот жараёнларини мураккаблаштиради. Айниқса, мажбурий миграция шароитида ногиронлик ҳолати асосан, ҳарбий можаролар ёки бахтсиз ҳодисалар туфайли, шунингдек, мунтазам дори-дармонларнинг етишмаслиги, ақлий ва руҳий эзилишлари натижасида ҳам юзага келиши мумкин [7].

Гарчи ногиронлиги бўлган мигрантлар миқдори бўйича расмий ва глобал миқёсдаги рақамлар мавжуд бўлмаса-да, айрим мамлакатларда уларни тахминий сонини аниқлаш ва истиқболдаги ҳолатини башорат қилиш юзасидан муайян тадқиқотлар ўтказилган. Жумладан:

Жанубий Суданда Миграция бўйича халқаро ташкилотнинг “Кўчишларнинг кузатув матрицаси” ва Handicap International халқаро нодавлат-нотижорат ташкилотининг “Инсонийлик ва инклюзивлик” номли лойиҳалар доирасида ижтимоий сўровлар орқали аниқланишича, мигрантларнинг 14,4 фоизини ногиронлиги бўлган шахслар ташкил қилган [8].

Мексикада Миллий аҳолишунослик кенгаши (Consejo Nacional de Población) ва Миграция сиёсати бўлими (Unidad de Política Migratoria) қўшма ҳисоботида кўра, АҚШдан

қайтиб келган мексикалик мигрантларнинг 22 фоизи ногиронликка эга бўлганлар [9].

БМТнинг Қочоқлар бўйича агентлиги ва HelpAge International халқаро нодавлат-нотижорат ташкилотининг **Сальвадор, Гондурас, Колумбия, Эквадор ва Перу** каби давлатларда ўтказилган қўшма тадқиқот натижаларига кўра, миграциядаги 48 фоиз ногиронлиги бўлган кекса ёшдаги шахсларга нисбатан истиқомат қилаётган мамлакатларда шафқатсиз муомалада бўлган ҳолатлар мавжудлиги билдирилган. Айниқса, Гондурас ва Сальвадорда ушбу рақамлар 63 фоизни ташкил қилиши янада ачинарли ҳолатдир [6].

Суриядаги можародан қочган ногиронлиги бўлган шахслар сони бўйича Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ўртача кўрсаткичидан деярли икки баравар кўплигини маълум қилди. Сўровда қатнашган сурияликларнинг 30 фоизи алоҳида эҳтиёжга эга эканлиги, кексалар тоифасига кирувчиларда эса, ногиронлик даражаси 77 фоизга ошганлиги аниқланган.

Шу тариқа, дунёдаги жами ногиронлиги бўлган шахсларнинг 80 фоизи паст ва ўрта даромадли мамлакатларда истиқомат қилишади. Масалан, ёши катта аҳолисининг Афғонистонда 54,3 фоизи ва Сурияда 27 фоизи ногиронликка эга [10].

Мавжуд статистик маълумотлар ҳам эҳтимолий бўлиб, аниқ воқеликни акс эттирмайди. Зеро, ҳар доим ортиб боровчи статистика ҳақида маълумот тўплаш қийин. Шу мақсадда ногиронлик статистикаси бўйича Вашингтон гуруҳининг ташаббуси билан 2001 йил Бирлашган Миллатлар Ташкилотида халқаро семинар ташкил этилган [11]. Ушбу семинарни ўтказишдан асосий мақсад ногиронлик статистикаси тўғрисидаги миллий ва халқаро маълумотларни таққослашни соддалаштириш ва услубий ишланмаларни яратишга келишиб олиш бўлган. Вашингтон гуруҳи томонидан олиб борилган ишлар ногиронлиги бўлган мигрантлар тўғрисидаги маълумотларни тўплаш услубиётини ишлаб чиқишда алоҳида ўрин эгаллади.

Ногиронликни белгилаш ва терминологик муаммолар

Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция ногиронликнинг таърифида акс эттирилган парадигма ўзгариши имкониятлар ёндашувининг моҳиятини қамраб олади. Конвенция шахснинг ногиронлигига эътибор қаратишдан кўра кўпроқ ҳақиқий ногиронликда жисмоний ва номоддий тўсиқлар уларнинг имкониятини чекланишига олиб келишини эътироф этади. Демак, биз нафақат миграциядаги ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳисобини билиш ёки аниқлашимиз лозим, балки кўпроқ ногиронлиги бўлган мигрантларнинг жамиятда тўлиқ ва самарали фаолиятига тўсқинлик қиладиган муаммолар ва қийинчиликларни ҳам тадқиқ этишимиз зарур.

Бинобарин, ногиронликни белгилаш масаласи азалдан тиббий моделларга қараб ўзгариб келган. Тиббий моделга мувофиқ, ногиронлик организм функцияларининг бузилиши ёки етишмаслиги сифатида баҳоланади. Инсон ҳуқуқларига асосланган ёндашув Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциянинг негизи ҳисобланади ва унга кўра, ногиронлик – бу тадрижий ривожланиб боровчи тушунча, ногиронлик бузилган саломатлик ҳамда муносабат ва муҳит тўсиқлари ўзаро муносабатлари натижаси [12]. Ногиронлиги бўлган шахсларга турли тўсиқлар билан ўзаро муносабатда уларнинг бошқалар билан тенг ҳолда жамият ҳаётида тўла ва самарали иштирок этишига халақит берадиган барқарор жисмоний, психик, интеллектуал ёки сезги бузилишлари бўлган шахслар тааллуқлидир [12].

Ногиронлик атамасига берилган мазкур таъриф Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг ногиронлик ва саломатлик бўйича халқаро таснифида мустаҳкамланган асосий ғояларга тўлиқ мос келади. Халқаро таснифнинг концептуал модели ногиронлик статистикаси бўйича Вашингтон гуруҳи томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, олти масалани қамраб олган ва улардан бири айнан бир жойдан иккинчи жойга кўчишни мақсад қилган ногиронлиги бўлган мигрантлар муаммосига бағишланган. Ушбу Халқаро таснифдаги ғоялар ногиронлик, айниқса, ҳаракатланишдаги ногиронлиги бўлган шахслар ҳақидаги маълумотларни йиғиш, уларга ишлов бериш ва таҳлил қилиш учун халқаро стандарт вазифасини ўтайди.

Бутун дунё бўйлаб Covid-19 пандемиясининг тарқалиши ногиронлиги бўлган мигрантларга ижтимоий, иқтисодий, экологик ва сиёсий тўсиқлар билан бир қаторда қўшимча муаммоларни ҳам келтириб чиқарди.

Ногиронлиги бўлган мигрантлар имкониятларининг чекланганлиги уларнинг янги кундалик ҳаётга мослашишларида ҳам бир қатор қийинчиликларни юзага келтиради. Бунинг устига, тартибсиз миграция уларда заифликнинг янада кучайишига олиб келиши мумкин.

Миграция натижасида янги ижтимоий муҳитга мослашиш қийин кечиши, айниқса, ногиронлиги бўлган мигрантларда қарамлик ва ишончсизлик ҳисларининг тобора ортишига сабаб бўлиши мумкин. Бинобарин, ҳозирги адабиётларда *“ногиронлиги бўлган шахслар ҳар қандай кўчирилган ёки можарога дучор бўлган жамиятдаги энг заиф ва ижтимоий жиҳатдан четлатилган гуруҳлардан бири ҳисобланади”*, деб таъкидланган [13].

Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенциянинг 1-моддаси 2-қисмида ногиронлиги бўлган шахсларга турли тўсиқлар билан ўзаро муносабатда уларнинг бошқалар билан тенг ҳолда жамият ҳаётида тўла ва самарали иштирок этишига халақит берадиган барқарор жисмоний, психик, интеллектуал ёки сенсор бузилишлари бўлган шахслар тааллуқлидир [12], деб алоҳида таъкидланган.

Миллий қонунчилигимизда эса, ногиронлиги бўлган шахсларга янада тўлиқроқ таъриф берилганлиги муайян маънода ушбу ҳуқуқий нисбат масаласига аниқлик киритган, десак муболаға бўлмайди. Унга кўра, *“ногиронлиги бўлган шахс — ижтимоий ёрдам ва ҳимояга, жамият ва давлатнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳаётида бошқалар билан бирга тенг тўлиқ ва самарали иштирок этиш учун шарт-шароитлар яратилишига муҳтож барқарор жисмоний, ақлий, сенсор (сезги) ёки руҳий нуқсонлари бўлган шахс [14]”*. Шу жиҳатдан олиб қараганда, давлат ва жамият томонидан ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳимояси бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш объектив зарурат ҳисобланади.

Шу билан бирга, атамаларнинг мазмун-моҳиятини шарҳлаш ва изоҳлаш ҳам муҳим роль ўйнайди. Масалан, миллий қонунчилигимизда ногиронлиги бўлган шахслар ижтимоий ҳимоя ва ёрдамга муҳтож кишилар сифатида кўрсатилган.

Бундан ташқари, мазкур қонун билан “ногиронлиги бўлган болалар (бола)” атамасига ҳам таъриф бериб ўтилган. Унга кўра, “ногиронлиги бўлган болалар (бола) — барқарор жисмоний, ақлий, сенсор (сезги) ёки руҳий нуқсонлари туфайли ҳаётининг фаолияти чекланганлиги муносабати билан давлат ва жамият томонидан ижтимоий ёрдам кўрсатилишига ҳамда ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишига муҳтож ўн саккиз ёшгача бўлган шахслар” [15].

Демак, ногиронлик тушунчаси нафақат “заифлик” ёки “камчилик”, балки шахс фаолият кўрсатиши мумкин бўлган тиббий муаммодир. Ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан ишлатиладиган Буюк Британияда “impairment” ва Францияда “déficience” сўзлари соғлиқ, бахтсиз ҳодиса ёки функцияга таъсир қилувчи генетик мойилликнинг жисмоний ёки психологик натижаларига ишора қилиш учун ишлатадиган сўздир [16]. Масалан, заифлашишга жисмоний ҳолатлар, шунингдек, орттирилган жароҳатлар, руҳий саломатлик муаммолари ёки интеллектуал нуқсонлар кириши мумкин.

Халқаро-ҳуқуқий асоларга доир айрим масалалар. Одатда давлатлар миграцияга фақат суверенитет, чегара хавфсизлиги ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари нуқтаи назаридан қарайдилар. Давлатлар ўз чегараларини ҳимоя қилиш ва иммиграция назоратини амалга оширишда миллий манфаатларини устун қўйишлари табиийдир, албатта. Бироқ, бу давлатнинг халқаро даражада кафолатланган инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш, ушбу ҳуқуқларни суистеъмол қилишдан ҳимоя қилиш ҳамда уларга муносиб ҳаёт кечиришлари учун зарур бўлган ҳуқуқларни амалга ошириш бўйича мажбуриятларини бекор қила олмайди.

Шу ўринда, яна бир масалага эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция, бу ногиронлиги бўлган шахслар

ҳуқуқларини амалга оширувчи халқаро стандартдир. Мазкур конвенция дунё миқёсида ратификация қилинган кенг қамровли ҳуқуқий ҳужжатларидан бири бўлиб, ҳозирда мазкур конвенцияга 165 та давлат аъзо ҳисобланади.

Мазкур конвенциянинг 18-моддасида ногиронлиги бўлган шахсларнинг кўчиб юриш ва фуқаролик эркинлиги мустақамланган [12] бўлиб, унга кўра, иштирок этувчи давлатлар ногиронларнинг бошқалар билан тенг равишда кўчиб юриш эркинлиги, яшаш жойини танлаш эркинлиги ва фуқаролик ҳуқуқини шу жумладан қуйидагилар орқали эътироф этади:

а) фуқароликни олиш ва ўзгартириш ҳуқуқига эга бўлиш ва фуқароликдан асоссиз ёки ногиронлик сабаби билан маҳрум этилмаслик;

б) фуқаролигини тасдиқлайдиган ёки шахсини тасдиқлайдиган бошқа ҳужжатларни олиш имкониятидан ногиронлиги сабабли маҳрум бўлмаслик, бундай ҳужжатларга эга бўлиш ва улардан фойдаланиш ёки тегишли тартибдан, масалан кўчиб юриш эркинлиги ҳуқуқини амалга оширишни енгиллаштириш учун зарур бўлган иммиграция тартибидан фойдаланиш;

с) ҳар қандай мамлакатни, шу жумладан ўз мамлакатини эркин тарк этиш ҳуқуқига эга бўлиш;

д) асоссиз равишда ёки ногиронлик сабабли ўз мамлакатига кириш ҳуқуқидан маҳрум бўлмаслик.

Шунингдек ногирон болалар туғилган заҳотиёқ рўйхатга олинади ва туғилган заҳотиёқ исмга эга бўлиш ва фуқароликни олиш, шунингдек иложи борича юқори даражада ўз ота-онасини билиш ҳуқуқи ва улардан ғамхўрлик кўриш ҳуқуқига эга бўлади.

Бундан ташқари, Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияда ногиронлиги бўлган шахсларнинг тенг ҳуқуқлиги ва камситилмаслиги мустақамлаб ўтилган [12]. Хусусан, касалликни аниқлаш, ногиронликни олдини олиш, тиббий ёрдам, шунингдек, ёрдамчи воситалар билан таъминланиш каби масалалар юқоридаги конвенцияда ўз аксини топган. Унда ногиронлиги бўлган мигрантларни қўллаб-қувватлашга оид масалалар ҳам мавжуд бўлиб, БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадларида ҳам ўз аксини топган [12].

Буларга ногиронлиги бўлган болаларни таълим-тарбия олиши ҳуқуқларини таъминлаш ва тегишли тиббий ёрдам олиш ҳамда зўравонликдан ҳимояланиш каби мақсадлар киради.

Маълумки, миграция, айниқса, ноқонуний миграция ногиронлиги бўлган болаларни сифатли таълим ва тиббий хизматдан фойдаланиш имкониятларини чеклаб қўйиши мумкин. Тартибсиз миграция эса, зўравонлик хавфини ҳам келтириб чиқариши мумкин. Бундай зўравонликдан энг кўп зарар кўрадиган қатлам аёллар ва болалар ҳисобланади.

Юқорида қайд этилганидек, ногиронлиги бўлган мигрантлар ҳуқуқий мақоми ва юридик табиатини аниқлаш учун аниқ ҳамда ишончли маълумотларни жамлаш муҳим аҳамият касб этади. Ҳозирги вақтда ногиронлиги бўлган мигрантларнинг сони, уларнинг ёши, жинси, ногиронлик даражаси, жойлашуви ёки яшаш ҳолати бўйича ишончли маълумотлар етишмайди.

Европа Иттифоқининг асосий ҳуқуқ агентлиги томонидан олиб борилган тадқиқот натижаларига кўра, Конвенцияга аъзо давлатларда ногиронлиги бўлган мигрантларни аниқлаш тартиблари ва механизми ишламаслиги аниқланган [18].

Handicap International томонидан ўтказилган тадқиқотда аниқланишича, Иордания ва Ливанда яшовчи ногирон, кекса ва жароҳатланган суриялик қочоқларнинг сони ва эҳтиёжлари шуни кўрсатадики, қочоқларнинг 30 фоизи жисмоний, ҳиссий ёки интеллектуал бузилишлардан, 20 фоизи диабет юрак ёки ўпка касалликлари каби сурункали касалликлардан, 14 фоизи жароҳатлардан азият чекканлиги қайд этилган [19].

Яна бошқа бир тадқиқотда Иордания, Непал, Эквадор, Таиланд ва Ямандаги ногиронлиги бўлган мигрантлар ҳолатлари ўрганилган бўлиб, унга кўра, уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш етарли даражада ташкил этилмаган [20].

Handicap International маълумотларига кўра, ногиронлиги бўлган мигрантлар бошқа мигрантлар каби ўзига хос эҳтиёжларга эгадир. Шунингдек, ногиронлиги бўлган мигрантларнинг соғлиқ ва яшаш шароитлари билан боғлиқ бўлган муаммолари бошқа мигрантларга қараганда жиддийроқ оқибатларга олиб келади [6].

Жумладан, ногиронлиги бўлган аёллар ва болаларнинг соғлиқни сақлаш ва доридармонлардан фойдаланиш имкониятлари йўқлиги сабабли касаллик ва очлик хавфи тобора ортиб бормоқда. Ёрдамчи қурилмалардан фойдаланиш имконияти жуда чекланган бўлиб, ҳаракатчанликни пасайтиради, эшитиш ёки кўришни камайтиради. Оила аъзоларида ногиронлиги бўлган шахсларни қабул қилувчи мамлакатларда қариндошларини қўллаб-қувватлашда кўпроқ қийинчиликларга дуч келишади. Бу уларнинг қандай саёҳат қилишига, ишга жойлашиш имкониятларидан фойдаланишига, керак бўлганда соғлиқни сақлаш хизматидан фойдаланишига путур етказиши мумкин.

Яқинда Handicap International Иордания ва Ливанда суриялик мигрантлар орасида ногиронлик бўйича маълумотларни тўплаш учун кенг кўламли ижтимоий сўров ўтказиб, тадқиқот натижалари БМТнинг Қочоқлар бўйича Олий комиссарлиги ва унинг ҳамкорлари томонидан қайд этилган маълумотларда муайян бўшлиқлар мавжуд эканлигини кўрсатди. Улар можаро ва ногиронлик (жароҳат ёки шикастланиш орқали) ўртасидаги аниқ боғлиқликни аниқлаб, Суриядаги соғлиқни сақлаш инфратузилмаси бузилгани сабабли юқумли касалликлар кўпайиб бораётгани ва давосиз қолаётганини исботлашди [21].

Худди шукаби тадқиқотлар орасида, Вашингтон гуруҳи томонидан ногиронлик бўйича қисқа ва кенгайтирилган саволлар тўпланиши ишлаб чиқиш бўйича амалга оширилган ишлар таҳсинга сазовордир. Вашингтон гуруҳининг ёндашуви ногиронликка эътибор беришдан кўра, шахснинг функционал имкониятларига тегишли аниқ саволларни беришни ўз ичига олади. Мисол учун, агар саволлар заиф тилда ишлатилса, масалан, “сиз кўрмисиз?” деб сўралса, бундай ҳолда **салбий** жавоб мунозарани тугатиши мумкин [22]. Бунда кўзи ожизликдан ташқари ҳар қандай кўриш қобилиятидаги нуқсонлар аниқланмасдан қолади. Бироқ, “**кўришга қийналяпсизми?**” каби саволлар суҳбатдошга ўз қийинчиликларининг моҳиятини тушунтириш ва уларнинг ишлаш қобилиятига тўсқинлик қиладиган ҳар қандай камчиликларни аниқлаш имконини беради.

Шундай қилиб, Вашингтон гуруҳи воситалари функционалликни турар жой ва ёрдам билан боғлайди ҳамда атроф-муҳит омиллари бузилишнинг оғирлигига таъсир қилиши мумкинлигини эътироф этади. Бу ёндашувни қўллаш, шубҳасиз, энг инклюзив идентификация жараёнига ва ногиронлик бўйича энг фойдали маълумотларга эга бўлишга кўмаклашади.

Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияда ногиронлиги бўлган мигрантлар ҳақида кўпроқ маълумот берилмаган бўлса-да, Конвенциянинг таҳдидли ва фавқулодда гуманитар вазиятларга оид 11-моддасида ногиронлиги бўлган шахсларнинг миграцияси билан боғлиқ ҳуқуқларга ҳам алоҳида эътибор берилган. Хусусан, унга кўра, иштирок этувчи давлатлар ўзларининг халқаро ҳуқуқ, шу жумладан халқаро гуманитар ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари халқаро ҳуқуқи бўйича мажбуриятларига мувофиқ ногиронларни таҳдидли вазиятларда, шу жумладан қуролли можаролар, фавқулодда гуманитар вазиятлар ва табиий офатлар пайтида ҳимоя қилиш ва хавфсизлигини таъминлаш учун барча зарур чораларни кўради [12].

Шунингдек, мамлакатлардаги ижтимоий ва иқтисодий шароитлар мигрантлар учун ушбу ёрдамни кенгайтиришга тўсқинлик қилади. Бироқ, бизнинг фикримизча, бу фикр инсон ҳуқуқларини қўллаб-қувватлаш учун етарли бўлмаган асос ҳисобланиб, у инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги шартномаларда белгиланган нормаларга ҳам номувофиқдир. Халқаро ҳуқуқнинг ушбу мураккаб ва ихтисослашган йўналишлари қайта кўриб чиқишни талаб қилади. Зеро, булар ногиронлиги бўлган мигрантларга алоҳида таъсир кўрсатади, деб ҳисоблаймиз.

Ногиронлиги бўлган мигрантлар ҳақидаги маълумотларнинг мавжудлигини ўз вақтида аниқлаш мазкур шахсларнинг қабул қилувчи мамлакатлардаги ногиронлиги бўлган шахслар билан фаолият олиб боровчи ташкилотларининг иш самарадорлигига

имкон беради. Ногиронлиги бўлган шахсларнинг маълумотларини тўплаш, улар ҳақидаги статистика базаси сифатини яхшилаши мумкин. БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадларининг глобал ривожланиш йўналишларида ушбу маълумотлар статистикасини юритишга алоҳида эътибор қаратган.

Шу билан бирга, Барча меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги халқаро конвенция ҳам меҳнаткаш мигрантларининг соғлиғига бўлган тенг ҳуқуқларини эътироф этади ва давлатларни касалликларнинг олдини олиш учун зарур тиббий ва ижтимоий хизматлардан фойдаланиш имкониятини таъминлашга чақиради [23].

Зеро, ногиронлиги бўлган шахслар табиий равишда инсон ҳуқуқларига доир халқаро ҳуқуқ, халқаро гуманитар ҳуқуқ ва миграция ҳуқуқининг мавзуларидан биридир. Шунга қарамай, на ушбу ҳуқуқий соҳалар, на инсон ҳуқуқлари бўйича сўнгги халқаро ҳужжатларнинг аксарияти бу тоифадаги шахсларни ҳуқуқ эгаси сифатида ҳануз тўлиқ эътироф этгани йўқ. Шу билан бирга, Малайзия, Индонезия, Туркия, Иордания, Покистон ёки Уганда каби мамлакатлар БМТнинг Қочоқлар мақоми тўғрисидаги конвенцияси ва унга қўшимча Протоколнинг иштирокчиси бўлмаса-да, уларнинг барчаси Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияни ратификация қилган. Халқаро гуманитар ҳуқуқ ва мигрантлар ҳуқуқида ногиронлиги бўлган шахсларга **“хайрия объекти”** ёки **“тиббий ёрдам субъекти”** сифатида қаралади [24].

БМТ бош котибининг Мажбурий кўчирилганлар ҳуқуқлари бўйича вакили Вальтер Калиннинг қайд этишича, офатлар (хоҳ табиий, хоҳ техноген) инсон ҳуқуқлари масаласи **уч даражада** кўриб чиқилади. Биринчиси **фактик**, яъни фалокатлар инсон ҳуқуқларидан фойдаланишга таъсир қилади. Иккинчиси **қонуний**дир, бунда давлатлар (ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти тузилмалари) табиий офат туфайли келиб чиққан мажбуриятларни ўз зиммаларига оладилар. Учинчиси, халқаро ҳуқуқий **мажбурият**ларни бажариш учун зарур бўлган чораларни кўришни тақозо этади [25].

Демак, можаролар ва офатлар тана ва онгнинг шикастланиши билан бир қаторда қисқа ва узоқ муддатли ногиронликка олиб келади. Ногиронлиги бўлган шахслар миграция шароитида номутаносиб зарар кўрадилар, бу уларнинг бир қатор инсон ҳуқуқларидан фойдаланишига тўсқинлик қилади.

Бизнинг фикримизча, халқаро ҳуқуқнинг барча механизмлари ҳозирда фаолият юритиши керак бўлган парадигмани ўзгартиришни талаб қилади. Бинобарин, юқорида таъкидлаганимиздек, инсон ҳуқуқлари бўйича янги ҳужжатларнинг тобора кучайиб бораётган хусусияти шундан иборатки, ногиронлиги бўлган шахслар **“хайрия истеъмолчилари”** эмас, балки **ҳуқуқ эгаси** сифатида эътироф этишга асосланади.

Бинобарин, Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция тезда инсон ҳуқуқлари бўйича энг кўп имзоланган шартномалардан бирига айланиб, Бола ҳуқуқлари конвенцияси билан рақобатлашадиган даражагача етиб келди. Чунки ушбу ҳужжат ногиронлиги бўлган мигрантларга нисбатан қўлланиладиган ёндашувларни ҳам ўзгартиришга ҳаракат қилаётгандек туюлмоқда. Зеро, ногиронлиги бўлган шахслар учун бир жойдан бошқа жойга кўчиш асосий ҳуқуқлардан фойдаланишга бевосита таъсир кўрсатадиган кўплаб муаммоларни келтириб чиқариши мумкин.

Хулоса ўрнида ногиронлиги бўлган мигрантларни аниқлаш ва рўйхатга олиш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш мақсадида қўйидаги тавсияларни инобатга олиши зарур, деб ҳисоблаймиз. Хусусан:

биринчидан, мигрантлар ичида ногиронлиги бўлган шахсларнинг мавжудлиги юзасидан статистикани доимий равишда қайд этиб бориш учун уларни ишончли маълумотлар асосида юритилишини ташкиллаштириш;

иккинчидан, ногиронлиги бўлган мигрантларни самарали аниқлаш, қўллаб-қувватлаш ва улар билан муносабатга киришиш бўйича ижтимоий хизмат ходимлари учун ўқув курсларини ташкил этиш;

учинчидан, ногиронлиги бўлган болаларга миграция таъсирида юзага келадиган ижтимоий-иқтисодий хавф-хатарлар ва ушбу хавфларни камайтириш стратегиясини

ишлабчиқиш, шунингдек ушбу соҳада илмий тадқиқотлар олиб боришни рағбатлантириш; *тўртинчидан*, ногиронликнинг турли шакллари ўз вақтида аниқлаш имконини берадиган саволномалардан иборат бўлган сўровномалар ва чек-листларни ишлаб чиқиш;

бешинчидан, ногиронликни аниқлаш, рўйхатга олиш ва бошпана бериш тартибларини тезлаштириш, ногиронлиги бўлган мигрантларни тегишли ихтисослаштирилган хизмат кўрсатувчи марказлар билан ўзаро боғлаш бўйича қабул пунктларини таъсис этиш;

олтинчидан, ногиронлиги бўлган мигрантлар қаерда бўлишидан қатъи назар, оила аъзолари билан бирга қолишлари учун шарт-шароитлар яратиб бериш (оила аъзоларидан ажратиш ногиронлиги бўлган оила аъзолари учун кўпроқ стресс ва ишончсизликни келтириб чиқаради);

еттинчидан, ногиронлиги бўлган мигрантлар учун имтиёзлар, бошпана сўраш тартиби ва бошқа зарурий маълумотлар уларнинг келиб чиқиши ва ногиронлиги туридан қатъи назар, эшитиш қобилияти чекланган ёки эшитишда нуқсонли бўлганлар учун сурдо-таржимони, ақлий нуқсонлари бўлганлар учун осон ўқиладиган ахборот материаллари, бошпана сўрови учун интервью учун қулай жойлар каби материаллар билан таъминлаш;

саккизинчидан, ногиронлиги бўлган мигрантга бошпана берилганда ёки унинг бошқа давлатга кўчириш ҳақидаги илтимоси маъқулланганда, бу унинг барча оила аъзоларига ёки ҳеч бўлмаганда уларнинг баъзиларига ҳам тегишли бўлишини кафолатлаш;

тўққизинчидан, ногиронлиги бўлган мигрантларнинг муайян ҳуқуқлар ёки имтиёзлардан фойдаланишлари ҳақидаги мурожаатлари тегишли органлар томонидан рад этилган тақдирда ёки ногиронлик сертификати берилмаганида муайян чораларни кўришда, масалан, апелляция шикоятни киритишда зарурий ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш;

ўнинчидан, ногиронликнинг айрим турлари билан боғлиқ бўлган ўзига хос эҳтиёжларни ҳисобга олган ҳолда, давлат органлари ННТлар билан ҳамкорликда кўзи ожиз мигрантлар учун ориентация, ҳаракатчанлик ва кундалик ҳаёт кўникмаларини эгаллашга қаратилган таълим дастурларини амалга ошириш.

Иқтибослар / Сноски / References

1. Kim, J.-M.; Son, K.; Yum, S.-G.; Ahn, S. Analyzing the Risk of Safety Accidents: The Relative Risks of Migrant Workers in Construction Industry. *Sustainability* 2020, 12, 5430. <https://doi.org/10.3390/su12135430>
2. Alarcon FJ. The Migrant Crisis and Access to Health Care. *Dela J Public Health*. 2022 Oct 28;8(4):20-25. doi: 10.32481/djph.2022.10.006. PMID: 36340943; PMCID: PMC9621574.
3. Khorram-Manesh A. The Impacts of Armed Conflicts and Civilian Uprisings on Children's Health. *Children (Basel)*. 2022 Dec 7;9(12):1913. doi: 10.3390/children9121913. PMID: 36553356; PMCID: PMC9777390.
4. Press, W. H. O., and Switzerland Geneva. "The global burden of disease: 2004 update." World Health Organization (2008).
5. Working with persons with disabilities in forced displacement // URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/4ec3c81c9.pdf> (Мурожаат вақти: 2024 йил 1 март).
6. Disability and human mobility // URL: <https://www.migrationdataportal.org/themes/disability-and-human-mobility#foot> (Мурожаат вақти: 2024 йил 1 март).
7. Dowling Sandra. Disability and unsafe migration: Data and policy, understanding the evidence // Global migration data analysis centre Data Briefing Series, Issue No. 7, December 2016. – P.1-8.
8. International Organization for Migration (IOM), Oct 31 2019. DTM South Sudan — Disability & Inclusion Survey Wau PoC AA (2019). IOM, South Sudan.
9. Elena Sánchez-Montijano, Roberto Zedillo Ortega. Migration in Mexico: complexities and challenges. UNDP LAC PDS N^o. 30, 2022; Alma Nava, Juan Bermúdez Lobera, Alejandra Reyes Miranda. Migration & health: Mexican immigrants in the U.S., National Population Council (conapo), 2023.
10. Disability, Displacement and Climate Change // URL: <https://www.unhcr.org/fr-fr/en/>

media/disability-displacement-and-climate-change#:~:text=Climate%20change%20may%20lead%20to,risks%20and%20barriers%20to%20inclusion (Мурожаат вақти: 2024 йил 7 март).

11.The Washington Group on Disability Statistics // URL:: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/53rd-session/documents/BG-4b-WashingtonGroup-E.pdf> (Мурожаат вақти: 2024 йил 7 апрель).

12.Мазкур Конвенция Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 7 июндаги ЎРҚ-695-сонли Қонуни билан ратификация қилинган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси учун 2021 йил 28 июлдан кучга кирган // URL: <https://lex.uz/docs/5501227> (Мурожаат вақти: 2024 йил 7 март).

13.Conclusion on refugees with disabilities and other persons with disabilities protected and assisted by UNHCR No. 110 (LXI) – 2010 // URL: <https://www.unhcr.org/publications/conclusion-refugees-disabilities-and-other-persons-disabilities-protected-and-assisted> (Мурожаат вақти: 2024 йил 4 январь).

14.Юсупов А.С. “Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида”ги конвенциянинг амалга оширилиши: муаммо ва ечимлар // Битирув иши. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси, 2023. – Б.76.

15.Ўзбекистон Республикасининг “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, 3-модда // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.06.2022 й., 03/22/775/0477-сон.

16.Батафсил қаранг: Winance M., Ville I., & Ravaud J.-F. Disability Policies in France: Changes and Tensions between the Category-based, Universalist and Personalized Approaches. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 2007, 9 (3-4). – P.160-181. DOI: <https://doi.org/10.1080/15017410701680795>.

17.Батафсил қаранг: THE 17 GOALS | Sustainable Development // URL: <https://sdgs.un.org/goals> (Мурожаат вақти: 2024 йил 24 апрель).

18.European Union Agency for Fundamental Rights, Thematic focus: Migrants with disabilities // URL: <https://fra.europa.eu/en/content/thematic-focus-migrants-disabilities> (Мурожаат вақти: 2024 йил 18 март).

19.Hidden victims of the Syrian crisis: disabled, injured and older refugees // URL: <https://www.helpage.org/silo/files/hidden-victims-of-the-syrian-crisis-disabled-injured-and-older-refugees.pdf> (Мурожаат вақти: 2024 йил 18 март).

20.Women’s Refugee Commission. Disabilities among refugees and conflict-affected populations. June 2008.

21.Ozaras, Resat & Leblebicioglu, Hakan & Sunbul, Mustafa & Tabak, Fehmi & Balkan, Ilker & Yemisen, Mucahit & Sencan, Irfan & Ozturk, Recep. (2016). The Syrian conflict and infectious diseases. *Expert Review of Anti-infective Therapy*. 14. 10.1080/14787210.2016.1177457.

22.Disability-Inclusive Communications Guidelines // URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_disability-inclusive_communication_guidelines.pdf (Мурожаат вақти: 2024 йил 24 март).

23.International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families // URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers> (Мурожаат вақти: 2024 йил 24 март).

24.Neuhaus, Rhonda, Cindy Smith, and Molly Burgdorf. “Equality for people with disabilities, then and now.” *GPSolo* 31 (2014): 46.

25.Walter Kalin, “The Guiding Principles on Internal Displacement as International Minimum Standard and Protection Tool,” *Refugee Survey Quarterly*, 2005; Kälin Walter and Jörg Künzli. *The law of international human rights protection*. Oxford University Press, USA, 2019.